

University of
Sistan and Baluchestan

Iranian Academy of
Management Sciences

Typology of the Mindset of Actors of Iran's Cyberspace Policy Regarding Cyberspace Regulation

Mohammadreza Mohammadi¹, Mohammadreza Atarodi^{2*},
Morteza Javanaliazar³

1. PhD. Candidate, Faculty of Management, Imam Sadiq University, Tehran, Iran.
E-mail: mo.mohammadi@isu.ac.ir
2. Assistant professor, Faculty of Management, Imam Sadiq University, Tehran, Iran.
(Corresponding Author). E-mail: r.atarodi@isu.ac.ir
3. Assistant professor, Faculty of Management, Imam Sadiq University, Tehran, Iran.
E-mail: javanali@isu.ac.ir

Extended Abstract

Abstract

Any purposeful action toward regulating, organizing, and advancing cyberspace in our country requires an understanding of what perspectives—or more precisely, what mindsets—exist among policymakers and stakeholders regarding cyberspace regulation. Beyond that, providing an accurate account of the various mindsets on a single issue allows for proper engagement with them and leads to a better understanding of the advantages and disadvantages of each mindset.

Introduction

In March 2012, the Supreme Council of Cyberspace was established by order of the Supreme Leader of the Islamic Republic of Iran. The council, composed of both individual and institutional members, aimed to form the National Center for Cyberspace. The goals of this center included maintaining comprehensive and up-to-date oversight of both domestic and global cyberspace, making decisions on how to engage with this realm actively and wisely from hardware, software, and content perspectives within the framework of the Supreme Council's resolutions, and supervising the proper implementation of these decisions at all levels.

However, an overview of the opinions and perspectives of policymakers and other actors in this field in Iran shows that there are diverse viewpoints regarding cyberspace regulation, and no single analytical framework currently guides decision-making in this area. For example, there are differences of opinion among policymaking groups and other actors on key issues such as the filtering of social networks, criminalization of VPN use, development of global Internet infrastructure, and other topics. Since any intervention in the country's

cyberspace governance requires an accurate understanding of the different viewpoints of actors with diverse orientations, the following question arises: With what mindset do individuals and groups involved in policymaking and regulation of cyberspace in Iran participate in shaping cyberspace policies?

This question reflects the complexity of cyberspace regulation in Iran, where multiple stakeholders with different perspectives contribute to the policymaking process. Understanding these diverse viewpoints is essential for effective and comprehensive cyberspace governance in the country.

Materials and Methods

This study employed the mixed Q-methodology to examine mindsets regarding cyberspace regulation. This method allows researchers to identify and categorize different viewpoints on a particular subject—in this case, cyberspace regulation. The research process proceeded as follows: First, all library resources, including articles, newspapers, and news reports, were reviewed to shape the discourse space surrounding cyberspace regulation. After reaching theoretical saturation and forming the discourse, 59 statements were produced as a comprehensive summary of the subject discourse—these are known as Q statements. The validity and reliability of these statements were confirmed through interviews with domain experts. Next, 20 research participants were selected to ensure a comprehensive representation of diverse viewpoints. The selected participants were interviewed, and data were fully collected. In the final stage, the data obtained from interviews with the representatives of different viewpoints, together with the researcher's notes, were analyzed and interpreted using factor analysis in order to extract the various mindsets.

Discussion and Results

Based on the described research methodology, five distinct mindsets regarding cyberspace regulation in Iran were identified. These mindsets represent diverse perspectives on aspects such as the nature and necessity of regulation, regulatory goals, tools, methods, and institutions, user freedom, platform autonomy, equality, privacy protection, and international relations. Five mindsets on cyberspace regulation were extracted and were named, respectively:

Globalist Libertarians — emphasize the free market, self-regulation, and minimal government intervention, Globalist Rationalists — emphasize participatory regulation and governmental support for domestic actors, Actor-Oriented Market Advocates — emphasize market-based approaches, self-regulation, and reducing government control, Comprehensive Nationalists — emphasize the development of the National Information Network and regulation based on holistic approaches and Reflective Statists — emphasize centralized and integrated regulation by governmental institutions.

Conclusion

The results of the study provide a unique depiction of actors in the field of cyberspace in Iran, one not observed in any other research. Different actors need to pay attention to both the profound and subtle similarities and differences among the intellectual groups.

Issues such as the need for new legislation, the revision and improvement of current regulatory laws with broad stakeholder participation, the priority of domestic actors over foreign competitors, the adoption and implementation of supportive and protective policies, the expansion and updating of technological tools for Internet regulation, and the move toward new regulatory models distancing from the traditional command-and-control approach are among the points of consensus among Iranian cyberspace regulators. In contrast, controversial topics such as the National Information Network, the size of government, the principle and extent of state ownership, and the active versus passive regulatory approach remain points of disagreement. These matters are suitable for and require the development of policy analysis and research projects aimed at enhancing interaction, consensus-building, and enabling the adoption of policies with relative desirability and legitimacy.

Keywords: Typology, Cyberspace Regulation, Cyberspace Policy, Cyber Governance, Q Method.

Article Type: Research Article

Cite this article: Mohammadi, M.R., Atarodi, M.R., & Javanaliazar, M. (2025). Typology of the Mindset of Actors of Iran's Cyberspace Policy Regarding Cyberspace Regulation. *Public Management Researches*, 18 (70), 33-62. (In Persian)

DOI:10.22111/JMR.2025.51225.6343

Received: 22 Feb. 2025

Revised: 11 July. 2025

Accepted: 01 Nov. 2025

Published online: 22 Dec 2025

© The Author(s).

Publisher: University of Sistan and Baluchestan

گونه‌شناسی ذهنیت بازیگران خط‌مشی فضای مجازی ایران در خصوص تنظیم‌گری فضای مجازی

محمد رضا محمدی^۱ - محمد رضا عطاردی^{۲*} - مرتضی جوانعلی آذر^۳

۱. دانشجوی دکتری خط‌مشی‌گذاری و تصمیم‌گیری عمومی، دانشکده مدیریت، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران.
mo.mohammadi@isu.ac.ir
۲. نویسنده مسئول، استادیار گروه خط‌مشی‌گذاری عمومی، دانشکده مدیریت، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران.
atarodi@isu.ac.ir
۳. استادیار گروه خط‌مشی‌گذاری عمومی، دانشکده مدیریت، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران.
javanali@isu.ac.ir

چکیده

شناخت ذهنیت‌ها و باورهای بازیگران هر خرده‌نظام برای تحلیل خط‌مشی مؤثر، تنظیم و پیشبرد آن خرده‌نظام ضروری است. پژوهش حاضر با به‌کارگیری روش آمیخته کیو و با استفاده از نمونه‌ای متشکل از ۲۰ مشارکت‌کننده از میان اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌ها، اندیشکده‌ها، بخش خصوصی، فعالان اجتماعی و نهادهای حکومتی مرتبط، به استخراج پنج گونه ذهنی متمایز در خصوص تنظیم‌گری فضای مجازی پرداخته است. برای شناخت این ذهنیت‌ها ابتدا با تکیه بر مطالعه منابع کتابخانه‌ای همچون مقالات، اخبار، و یادداشت‌ها و مصاحبه با خبرگان فهرستی از نقاط بحث‌انگیز، مسائل تنظیم‌گری فضای مجازی و نیز ذهنیت‌های مختلف حول این نقاط در قالب گزاره‌های گوناگون تهیه گردیده و سپس از طریق مصاحبه با گروهی از این بازیگران و فهم میزان اهمیت هر گزاره برای هر فرد و تحلیل عاملی داده‌های حاصل از آن‌ها با نرم‌افزار تحلیل داده SPSS، ۵ ذهنیت در خصوص تنظیم‌گری فضای مجازی احصا گردید. این ذهنیت‌های پنج‌گانه را به ترتیب آزادی‌گرایان جهانی‌اندیش، عقلانیت‌گرایان جهانی‌اندیش، بازارگرایان بازیگر اندیش، ملی‌گرایان جامع‌اندیش و نهایتاً دولت‌گرایان بازاندیش نامیدیم. آزادی‌گرایان جهانی‌اندیش بر بازار آزاد، خودتنظیمی و حداقل مداخله دولت، عقلانیت‌گرایان جهانی‌اندیش بر تنظیم‌گری مشارکتی و حمایت دولتی از بازیگران داخلی، بازارگرایان بازیگر اندیش بر بازار، خودتنظیمی و کاهش تصدی‌گری دولت، ملی‌گرایان جامع‌اندیش بر توسعه شبکه ملی اطلاعات و تنظیم‌گری مبتنی رویکردهای کل‌نگر و دولت‌گرایان بازاندیش بر تنظیم‌گری متمرکز و یکپارچه توسط نهادهای دولتی تأکید دارند.

واژه‌های کلیدی: گونه‌شناسی، تنظیم‌گری فضای مجازی، خط‌مشی فضای مجازی، حکمرانی فضای مجازی، روش کیو.

استناد: محمدی، محمد رضا؛ عطاردی، محمد رضا؛ جوانعلی آذر، مرتضی. (۱۴۰۴). گونه‌شناسی ذهنیت بازیگران خط‌مشی فضای مجازی ایران در خصوص تنظیم‌گری فضای مجازی، پژوهش‌های مدیریت عمومی، ۱۸(۷۰)، ۶۲-۳۳.

DOI:10.22111/JMR.2025.51225.6343

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۰۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۱۰

نوع مقاله: علمی پژوهشی

حق مؤلف © نویسندگان

ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان

مقدمه

در اسفندماه ۱۳۹۰ و به فرمان رهبر انقلاب شورای عالی فضای مجازی با عضویت اشخاص حقیقی و حقوقی به منظور تشکیل مرکز ملی فضای مجازی شکل گرفت. هدف از تشکیل مرکز ملی فضای مجازی اشراف کامل و به‌روز نسبت به فضای مجازی در سطح داخلی و جهانی، تصمیم‌گیری نسبت به نحوه مواجهه فعال و خردمندان کشور با این موضوع از حیث سخت‌افزاری، نرم‌افزاری و محتوایی در چارچوب مصوبات شورای عالی و نظارت بر اجرای دقیق تصمیمات در همه سطوح بود (Khamenei, 2012). اما نگاهی نسبتاً گذرا به آراء و نظرات خط‌مشی‌گذاران و دیگر بازیگران مؤثر این حوزه در ایران نشان می‌دهد که نگاه‌های مختلفی در خصوص تنظیم‌گری فضای مجازی وجود دارد و دستگاه تحلیلی واحدی تصمیمات این حوزه را هدایت نمی‌کند. به طور مثال درباره موضوعات مهمی مانند فیلترینگ شبکه‌های اجتماعی، جرم‌انگاری استفاده از فیلترشکن‌ها، توسعه زیرساخت اینترنت جهانی و موضوعات زیاد دیگری میان افراد و گروه‌های خط‌مشی‌گذار اختلاف‌نظرهای عمیقی وجود دارد. در میان دیگر بازیگران این عرصه نیز موضوع به همین شکل بوده و گروه‌های مختلف فکری در این میان قابل احصا می‌باشد. از طرف دیگر خط‌مشی‌ها حاصل تقابل و برهم‌کنش این گروه‌ها، ائتلاف‌ها و رویکردها در خرده‌نظام خط‌مشی می‌باشد و از آنجا که محیط خط‌مشی‌گذاری محیطی چند بازیگره است تیسن^۱ (۲۰۱۴) تحلیل بازیگر^۲ را اولین و مهم‌ترین گام برای شکل‌دهی الگوی مناسب تحلیل خط‌مشی معرفی می‌نماید. بر اساس نظر او ابتدا باید شناختی دقیق و جامع از بازیگران فعال بدست آورد و سپس بر مبنای آرایش بازیگران، ذهنیت‌ها و رویکردهای هر کدام مسیری مناسب جهت ایجاد اجماع بر خط‌مشی مطلوب و یا نزدیکترین حالت به آن را طراحی نموده و پیمود. شناخت دیدگاه هر فرد یا گروه بخش مهمی از شناخت و تحلیل بازیگران محسوب می‌گردد. جنکینز-اسمیت و ویبل^۳ (۲۰۲۵) چهارچوب ائتلاف مدافع^۴ از نظریات فرآیند خط‌مشی‌گذاری نیز به همین موضوع یعنی سطوح عقائد ائتلاف‌ها در

1. Thissen

2. Actor Analysis

3. Jenkins-Smith and Weible

4. Advocacy Coalition Framework

خرده‌نظام‌ها و نقش آن در فرآیند شکل‌گیری خطمشی‌ها اشاره دارد. در نتیجه مشخص است آنچه برای کنشی فعال، دقیق و کارآمد در عرصه تنظیم‌گری و خطمشی‌گذاری فضای مجازی برای هر کدام از بازیگران فعال در این عرصه اهمیت دارد، شناختی دقیق از دیدگاه‌ها و گروه‌ها مختلف فعال در آن هستند.

مبانی نظری

تنظیم‌گری

الگوی تنظیم‌گری دولت‌ها به صلاحیت‌ها، کارکردها و نظام حقوقی آن‌ها وابسته بوده و در حوزه‌های مختلف اقتصادی، فرهنگی و... ممکن است متفاوت باشد (Yavari, 2015:630). لذا تعریف تنظیم‌گری امری دشوار بوده و تعاریف و نظریات گوناگونی برای آن وجود دارد (Levi-Faur, 2011: 3). برخی تنظیم‌گری را محدود به قوانین دولت‌ها، برخی به معنای همه اشکال مداخله دولت و گروهی دیگر آن را همه مداخله‌هایی که باهدف تنظیم رفتار توسط دولت یا هر عامل دیگر ارائه شده‌اند، می‌دانند (Windholz & Hodge., 2012: 217). به طور مثال دولت‌ها با قوانین، مالیات و یا الزامات افشای اطلاعات کسب‌وکارها خصوصی را هدایت می‌کنند (Woll, 2007: 813). اما علیرغم تکیه اندیشمندان مدیریت دولتی بر دولت، اندیشمندان حکمرانی به استانداردها و هنجارهای نرم برای تنظیم‌گری تمایل دارند (Levi-Faur, 2011: 5). مفهوم حکمرانی رفتار بازیگران را در یک زمینه سیاسی، بدون توجه به اینکه قواعد از کجا می‌آیند و چگونه تحمیل می‌گردند، شکل می‌دهد (Woll, 2007: 813). لذا تنظیم‌گری شامل فرایند یا فرایندهای ایجاد هنجار، نظارت بر رفتار، بازخورد و کنترل رفتار هاست (Scott, 2001: 283). تعریف تنظیم‌گری به «عمل بخش عمومی یا خصوصی در شکل‌دادن به رفتار تنظیم‌شونده یا جریان امور در موضوعات اقتصادی یا اجتماعی با مشارکت ذی‌نفعان باهدف تأمین منافع، خیر و رفاه عمومی که متضمن تأمین بهینه تولید و توزیع کالا و خدمات و حمایت‌های اجتماعی باشد» جامع‌ترین تعریف است (Hadavand & Jam, 2021:236). با وجود مقسم‌های متعدد برخی مانند اندیشکده مطالعات حاکمیت و خطمشی‌گذاری شریف (۲۰۲۱) تنظیم‌گری را از منظر کارکردی به تنظیم‌گری دستور-کنترل، تنظیم‌گری اختصاصی (خودتنظیم‌گری)، تنظیم‌گری مشوق‌محور و تنظیم‌گری بازارمحور و نیز از منظر ساختار تنظیم‌گری به تنظیم‌گری

حاکمیتی، خودتنظیم‌گری تحت نظارت، خودتنظیم‌گری تفویضی، خودتنظیم‌گری تاییدی، خودتنظیم‌گری مطلق و خودتنظیم‌گری بنگاهی تقسیم کرده است.

فضای مجازی

اینترنت و بسیاری شبکه‌های دیگر در عرض آن که مبتنی بر اتصال فناوری‌های اطلاعات به‌وسیله فناوری‌های ارتباطات به وجود آمده است را باید با فضای مجازی که به‌مثابه فضایی واقعی محصول تعامل کاربران (افراد) در بستر شبکه است متفاوت دانست (Firouzabadi & Azadi Ahmadababdi, 2020: 567-568). در حقیقت شبکه‌ها بستری بر پایه فناوری اطلاعات و ارتباطات برای تعاملات اجتماعی مجازی هستند که این تعاملات اجتماعی از طریق ایجاد نظام‌های اجتماعی در این بستر، فضای مجازی را ایجاد نموده‌اند (Firouzabadi & Azadi Ahmadababdi, 2020: 568-569). گستره فضای مجازی اما بسیار گسترده و وسیع است و شبکه‌های خبری و اجتماعی مجازی چندلایه، بازی‌های آنلاین، آموزشگاه‌های الکترونیک، اتاق‌های گفتگو، بانک‌های اطلاعاتی دیجیتال و... را در برمی‌گیرد که در کنار سایر تولیدات فرهنگی مثل فیلم‌ها و انیمیشن‌ها با کمک ابزارهای رایانه‌ای، سطح و فرایندهای جدیدی پیدا کرده‌اند (Khalesi, Babaei & Mazaheri, 2019: 165). دان کاولتی^۱ (۲۰۱۴) هم معتقد است فضای مجازی تنها اینترنت نیست بلکه زیرساخت‌های مهمی مانند شبکه‌های برق، سیستم‌های تأمین آب، معاملات بانکی و سیستم‌های حمل‌ونقل را نیز در جوامع مدرن شامل می‌شود (Soheili Moghadam, 2020: 236).

از نظر حاجی‌ملا میرزایی (۲۰۱۴) نگرستن به فضای مجازی به‌عنوان یک فناوری، آن را در سه‌لایه متداخل به تصویر می‌کشد که تمام خدمات آن را در خود جای می‌دهد. این سه‌لایه فناوری اطلاعات، فناوری محتوا و فناوری ارتباطات هستند که محتوا بخش مرکزی آن است (Alvani, Khanifar, Haji Mollamirzaei, & Mirei, 2014: 44-45). مدل چهارلایه‌ای فضای مجازی فیروزآبادی و همکاران نیز برای آن چهارلایه در نظر می‌گیرد (Firouzabadi, Azadi, Zibandeh, Borghei, & Hosseini, 2020: 56): ۱. لایه زیرساخت: تأمین‌کننده زیرساخت ارتباطی و دسترسی فیزیکی فضای مجازی (اینترنت) است، ۲. لایه منطقی: در این لایه به تمام کاربران نام اینترنتی و شماره آی پی داده می‌شود. این دو پارامتر به کاربر و پروتکل‌ها نیز در فرایند ارتباطی هویت می‌بخشند، ۳. لایه محتوا: شامل موضوعاتی چون جرائم

¹. Dunn Cavelty

سایبری، حقوق مالکیت معنوی و هرزنامه‌ها و ۴. لایه اجتماع: شامل نظام اعتماد، اصول حکمرانی در اینترنت، هویت حقوق بشر و

تنظیم‌گری فضای مجازی

باتوجه به اینکه تنظیم‌گری فضای مجازی مفهومی مستقل نبوده و مرکب از دو مفهوم تنظیم‌گری و فضای مجازیست، نمی‌توان تعریفی مستقل برای آن ارائه کرد. از سوی دیگر هدف‌گذاری پژوهش نیز اقتضا می‌نماید که ضمن رعایت بی‌طرفی توسط نویسندگان معنای مختاری تعریف تنظیم‌گری فضای مجازی در ذهن بازیگران، در نظر گرفته نشود. اما مرور ادبیات این موضوع نشان می‌دهد پژوهشگران زیادی به بررسی بایسته‌های تنظیم‌گری، مسائل و لایه‌های مختلف فضای مجازی از طریق فهم و تبیین ابعاد فضای مجازی و مقابله آن با رویکردها و ابزار تنظیم‌گری پرداخته‌اند.

بر اساس جمشیدی بروجردی و همکاران (۲۰۱۸) تنظیم‌گری فضای مجازی چرخه‌ای شامل بر حوزه‌ها، اهداف و ابزار تنظیم‌گری فضای مجازی است که در آن ابتدا حوزه‌ی خاصی از فضای مجازی در نظر گرفته‌شده و باتوجه به اسناد بالادستی و اهداف کلان، هدف و راهبرد خاصی برای آن حوزه تعیین می‌گردد. سپس ابزار تنظیمی متناسب با حوزه و راهبرد مشخص‌شده انتخاب می‌شود. حوزه‌های فضای مجازی مشتمل بر شکل (صوت، تصویر، فیلم و متن)، دسترسی، انتقال و نگهداری، تولید، مخاطب، عوامل مؤثر بر محتوا، درون‌مایه (سیاسی، فرهنگی-اجتماعی، اقتصادی، فنی، امنیتی، آموزشی، حقوقی-قضائی و مذهبی اعتقادی) و ظرف‌های محتوایی (Jamshidi Boroujerdi., et al, 2018: 122) و نیز اهداف تنظیمی شامل اهداف آموزشی، فرهنگی-اجتماعی، فنی (سخت‌افزاری-نرم‌افزاری)، امنیتی، سیاسی (داخلی و بین‌المللی)، حقوقی و اقتصادی است (Jamshidi Boroujerdi., et al, 2018: 118-121). بسته ابزار تنظیم‌گری در ۵ گروه قانونی-حقوقی، اقتصادی، فنی، نهادی و خودتنظیمی نیز توسط جمشیدی بروجردی و همکاران (۲۰۱۸) ارائه شده است.

پیشینه پژوهش

مشاهده پژوهش‌های خط‌مشی تنظیمی، تنظیم‌گری و مقررات‌گذاری فضای مجازی نشان می‌دهد که اغلب مطالعات بر جنبه‌های ساختاری و نهادی متمرکز بوده‌اند؛ مانند تحلیل نقش شورای عالی فضای مجازی، وزارت ارتباطات، یا نهادهای نظارتی و امنیتی. پژوهشگران سعی کرده‌اند ضمن بررسی مسئله، لایه و یا حوزه‌ی مشخصی از فضای مجازی، به نقد و بررسی

حقوقی مقررات‌گذاری در هر حوزه و یا به پیشنهاد خط‌مشی‌های تنظیمی، قوانین، اصلاح نهادی و توصیه رویکردها و ابزارهای تنظیمی مبتنی بر ارزیابی و مقایسه رویکردهای مختلف تنظیم‌گری پردازند. برخی دیگر تلاش کرده‌اند موارد کلی‌تر مانند اصول بنیادین مقررات‌گذاری اینترنت یا برخی ابعاد تنظیم‌گری فضای مجازی در ایران را بررسی کنند. بنابراین هنوز مشخص نیست که بازیگران مختلف اعم از نهادهای دولتی، نهادهای نظامی، بخش خصوصی و نخبگان فکری خصوصاً در ایران چه الگوهای ذهنی در خصوص تنظیم‌گری دارند. پژوهش‌های ذیل با تبیین ابعاد، لایه‌ها و رویکردهای گوناگون فرصت مغتنمی برای شناخت الگوهای ذهنی ایجاد نموده است.

لورا دی‌ناردیس^۱ (۲۰۱۴) در «جنگ جهانی برای حکمرانی اینترنت^۲»، با بررسی منازعات سیاسی و نهادی پیرامون حکمرانی اینترنت و ارائه ذهنیت‌های متفاوت مانند نگرش امنیت‌محور دولت‌ها در برابر ذهنیت آزادی‌محور بخش خصوصی، رابرت گوروا^۳ (۲۰۱۹) در «حکمرانی پلتفرمی چیست؟^۴» با بیان اینکه ذهنیت دولت‌ها معمولاً کنترلی و تنظیم‌گرانه و شرکت‌های فناوری ذهنیت بازارمحور و خودتنظیم‌گر دارند، غفاری (۲۰۱۵) در «تحلیل سیاست‌گذاری اینترنت در ایران از منظر چندسطحی» با بیان اینکه عدم هماهنگی ذهنی و ادراکی میان بازیگران یکی از عوامل اصلی ناپایداری سیاست‌ها و تداخل وظایف در حکمرانی اینترنت ایران است و عطاردی و زبینه (۲۰۲۲) نیز در «تبیین تغییر در خط‌مشی‌های فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر چارچوب ائتلاف مدافع (مورد مطالعه: خط‌مشی تعیین پهنای باند اینترنت ثابت)» با بیان ائتلاف «توسعه محدود پهنای باند»، «توسعه آزاد پهنای باند» و «حکمرانی فناورانه» در توسعه اینترنت به این پژوهش و شناخت عمیق‌تر دیدگاه‌ها در خصوص تنظیم‌گری فضای مجازی کمک کرده است. مزینانیا (۲۰۲۱) در «رویکردی نوین در تنظیم‌گری فضای مجازی» با ارائه مصادیق الگوی فناورانه، مطالعه تطبیقی مزینانیا (۲۰۲۳) در «تنظیم‌گری حریم خصوصی در فضای مجازی (مطالعه تطبیقی در حقوق ایالات متحده آمریکا، اتحادیه اروپا و ایران)» و زارعی و مزینانیا (۲۰۲۴) در «تنظیم‌گری آزادی بیان در فضای مجازی (مطالعه تطبیقی در حقوق ایالات متحده آمریکا، اتحادیه اروپا و ایران) با مقایسه

1. DeNardis, Laura

2. The Global War For Internet Governance

3. Gorwa, Robert.

4. What is Platform Governance

رهیافت‌های تنظیم حریم خصوصی و آزادی بیان، ساقی، راجی و رضائی صدرآبادی (۲۰۲۴) در «الگوی تنظیم‌گری فضای مجازی با تمرکز بر رمزارزها؛ مطالعه تطبیقی شورای عالی فضای مجازی با شورای عالی امنیت فضای مجازی چین» و خداوردی، منتظر و رضوی (۲۰۲۲) در «آسیب‌شناسی حقوقی تنظیم‌گری دولت در حوزه رمز ارزها» با طرح تفاوت در رویکردهای تنظیمی رمزارزها، خرمدل و همکاران (۲۰۲۲) در «چالش‌های مربوط به مرجع تنظیم‌گر و ناظر بر تولیدات صوت و تصویر فراگیر در فضای مجازی»، نبی‌زاده، احمدی و شاهی (۲۰۲۳) در «چالش‌ها و راهکارهای حقوقی تنظیم‌گری صوت و تصویر فراگیر در ایران» و حسنی (۲۰۲۴) در «حکمرانی و تنظیم‌گری پلتفرم‌های ویدئویی در ایران: از منازعه بر سر نهاد متولی تا تعدیل محتوا» با بیان چالش‌های نهادی و حقوقی تنظیم این سکوها و محتوا، قاسمی و عبدالمی نسیانی (۲۰۲۱) در «تنظیم‌گری بهینه اقتصادی در حوزه‌ی سکوی اینترنتی» با بیان الگوهای تنظیم انواع سکوها، یگانه، مرتضوی کهنگی و هادی‌زاده (۲۰۲۴) در «شناسایی و تحلیل اقدامات کلان به منظور تحقق اهداف تنظیم‌گری در شبکه ملی اطلاعات کشور»، نوری زوز، اسماعیلی و پاینده (۲۰۲۱) در «بررسی ابعاد مسئله اطلاعات، اخبار و محتوای خلاف واقع در فضای مجازی و ارائه پیش نویس قانونی با تمرکز بر محتوای خلاف واقع در فضای مجازی»، آقامحمدی و محسنیان (۲۰۲۲) در «بازطراحی جایگاه نهاد تنظیم‌گر تبلیغات بازرگانی در ایران» و کرمی (۲۰۲۳) در مقاله «قانون‌گذاری برای اینفلوئنسرهای رسانه‌های اجتماعی با تأکید بر حوزه‌ی تبلیغات» با بیان چالش‌ها و مسائل تنظیم‌گری محتوای فضای مجازی، اکرمی، غفاری و رستمی (۲۰۲۳) در «اصول بنیادین مقررات‌گذاری اینترنت» ضمن تحلیل چارچوب‌های بنیادین مقررات‌گذاری اینترنت، رستمی (۲۰۲۲) در «مؤلفه‌های قانون‌گذاری در فضای مجازی با رویکرد ملی و فراملی»، رهایی و متاجی (۲۰۲۲) در «تأملی بر مقررات‌گذاری خودتنظیمی در فضای سایبر با بررسی مقررات‌گذاری خودتنظیمی»، جمشیدی بروجردی، امامی و بنی‌اسد (۲۰۱۸) در «طراحی چهارچوب مفهومی خط‌مشی‌های تنظیمی در حوزه محتوای فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران» و کسائی نجفی، واحدیان و یگانه (۲۰۲۵) در «تحلیل راهبردهای کلان تنظیم‌گری اقتصاد دیجیتال در کشورهای منتخب و ارائه مؤلفه‌های کلان تنظیم‌گری برای ایران» با بیان اصول، الگوها و چهارچوب‌های بنیادین تنظیم‌گری فضای مجازی به احصای مسائل و رویکرد(نگاه)های موجود در آن در پژوهش کمک کردند. در نهایت، ساعی (۲۰۱۴) در «فرهنگ و هویت در شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی در جامعه از دیدگاه

فعالان فضای سایبری ایران»، همین موضوع را بررسی کرده، در پی کشف گونه‌های ذهنی بازیگران و دست‌اندرکاران فضای مجازی کشور، در زمینه تشکیل و اداره شبکه‌های اجتماعی برآمده و آن را ارائه نموده است. نتایج تمام پژوهش‌ها از جمله ساعی (۲۰۱۴) دارای خصوصیت نسبت به این پژوهش بوده و پژوهش جاری ضمن کمک از تمام آن‌ها دارای تازگی، نوآوری و جامعیت می‌باشد.

سؤال پژوهش

سؤال و هدف این پژوهش فهم گونه‌های ذهنی مختلف در خصوص تنظیم‌گری فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران در جهت شناخت بازیگران فعال در این عرصه می‌باشد. پیش از پاسخ به این سؤال و در مسیر شکل‌دهی به پژوهش نیز به سؤال «فهم‌گفتمان موضوع تنظیم‌گری فضای مجازی در ایران» پرداخته و سپس از طریق مصاحبه با مشارکت‌کنندگان پیرامون این گفتمان، ذهنیت‌ها احصا شده است.

روش‌شناسی پژوهش

برای شناخت ذهنیت‌های گوناگون در خصوص تنظیم‌گری فضای مجازی می‌بایست از روش‌های تفسیری بهره جست. روش‌هایی که مبتنی بر تفسیرهای گوناگون از پدیده مورد بررسی باشد. اما از آنجا که دسته‌بندی افراد گوناگون در دسته‌های ذهنی فراتر از ظرفیت پژوهش کیفی است، پژوهشگر می‌بایست از ابزارهای کمی جهت کشف قرابت ذهنیت‌ها و دسته‌بندی دقیق آن‌ها استفاده نماید. روش آمیخته‌ی «کیو» از متداول‌ترین روش‌ها برای این هدف محسوب می‌گردد. این روش‌شناسی روشی ترکیبی است (*Hosseini, Bahjati & Rahmani, 2012:60*). به اعتقاد مک‌کئون^۱ و توماس (۱۹۸۸) روش‌شناسی کیو این امکان را به پژوهشگر می‌دهد تا ابتدا ادراکات و عقاید فردی را بشناسد و سپس آن‌ها را در گروه‌های فکری دسته‌بندی نماید (*Khoshgooyanfar, 2007: 16*). در فرایند پژوهش مبتنی بر روش‌شناسی کیو گام‌های ذیل طی می‌شود (*Khoshgooyanfar, 2007: 27-28*):

ابتدا قلمرو پژوهش یعنی موضوع و پدیده‌ای که قصد بررسی ذهنیت‌های مختلف در آن خصوص را داریم تعیین می‌نماییم که در این پژوهش «تنظیم‌گری فضای مجازی» تعیین گردید. مقصود ما از فضای مجازی کلیت آن بوده و وارد لایه‌های مختلف آن نخواهیم شد.

^۱. Mckeown and Thomas

سپس و با هدف تعیین دقیق ابعاد، موضوعات و رویکردهای مختلف پیرامون قلمرو پژوهش به مطالعه آثار کتابخانه‌ای از جمله مقالات، کتب، اخبار، یادداشت‌ها و... تا حصول اشباع نظری، پرداخته و تصویر کاملی از موضوع پژوهش برای پژوهشگر شکل گرفت. ضمن حصول اشباع نظری برای پژوهشگران، رای چند تن از خبرگان نیز حاکی از کفایت جستجو بود. این گستره را در قالب گزاره‌هایی که به آن‌ها فضای گفتمان موضوع پژوهش گفته می‌شود، در آورده و سپس با تکیه بر فشرده‌سازی و دسته‌بندی دقیق گزاره‌های فضای گفتمان، عبارات نهایی (عبارات کیو) احصا می‌گردد. این عبارات می‌بایست گویای تمام ابعاد و رویکردها در خصوص تنظیم‌گری فضای مجازی باشند. بر همین اساس تعداد ۱۶۰ گزاره تالار گفتمان تنظیم‌گری فضای مجازی را شکل داده و از میان آن‌ها تعداد ۵۹ گزاره به عنوان عبارات نهایی کیو استخراج گردید. این عبارات مشتمل بر ابعاد متعددی از تنظیم‌گری فضای مجازی مانند رویکردها، ابزارها، اهداف، نهادها، لایه‌های فضای مجازی و... بود. تا این مرحله فاز کیفی پژوهش به صورت کامل اجرا و در نتیجه آن تفاسیر گوناگون از ابعاد تنظیم‌گری فضای مجازی تدوین گردیده است. در فاز بعدی (کمی) پژوهش و با نوشتن عبارات کیو بر کارت‌های منحصربفرد و سپس انتخاب گروهی از جامعه بازیگران فعال در عرصه حکمرانی فضای مجازی، می‌توان مصاحبه‌ای با هر نفر و با محوریت تعیین اهمیت و جایگاه هر عبارت کیو برای ایشان برگزار نمود. برای سهولت کار، جدولی به نام جدول کیو طراحی می‌گردد تا مصاحبه‌شونده شماره مربوط به هر گزاره را در یکی از خانه‌های آن جدول درج نماید. جدول کیو پژوهش جاری با ۱۱ ستون و ۵۹ سلول در قالب توزیع نرمال طراحی و عبارات کیو بر روی ۵۹ کارت درج گردید. در جدول ذیل توزیع سلول‌های جدول کیو نمایش داده شده است:

جدول شماره ۱: توزیع سلول‌های جدول کیو

درجه اهمیت	+۵	+۴	+۳	+۲	+۱	۰	-۱	-۲	-۳	-۴	-۵
تعداد سلول	۲	۴	۵	۶	۸	۹	۸	۶	۵	۴	۲

انتخاب مشارکت‌کنندگان بر خلاف پژوهش‌های کمی با معیارهای نمونه‌گیری تصادفی صورت نمی‌گیرد، بلکه با توجه به اهمیت درک و شناخت جامع تمام ذهنیت‌ها به دنبال انتخاب طیفی گسترده و جامع از نگاه‌ها و افراد هستیم. هم‌چنین تعداد نمونه نسبت به تعداد جامعه دارای نسبت مشخصی نمی‌باشد. در این پژوهش تعداد ۲۱ مشارکت‌کننده از میان گروه‌های

مختلف اعم از پژوهشگران، بخش خصوصی، قانونگذاران، اصحاب رسانه و... با در نظر گرفتن معیارهای تعیین نمونه انتخاب گردید. در ادامه مصاحبه‌ها انجام گردید.

با توجه به اینکه اهمیت عبارات کیو توسط مشارکت‌کنندگان به وسیله‌ی تعیین رتبه عددی از ۱ تا ۵۹ صورت گرفته است، می‌توان با ورود اطلاعات جدول کیو هر یک از مشارکت‌کنندگان در نرم‌افزاری مانند SPSS آماده تحلیل این داده‌ها شد. از آنجا که روش‌شناسی کیو به دنبال سنجش یک سازه نبوده و هدفی دارد که از پیش قابل‌سنجش و برآورد نیست، آنچه درباره مطالعه کیو اهمیت دارد جامعیت عبارات نمونه کیو آن است (*Khoshgooyanfard, 2077*: 62). در همین راستا از سنجش تناسب عبارات مختلف کیو (روایی محتوایی) و رضایت مشارکت‌کنندگان از عبارات در قدرت بیان دیدگاه‌های مختلف (روایی صوری) برای تعیین روایی مطالعات با روش کیو استفاده می‌شود (*Khoshgooyanfard, 2077*: 62). روایی محتوایی و صوری پیش‌و پس از شروع مصاحبه با مشارکت‌کنندگان به ترتیب توسط اساتید دانشگاهی و خبرگان حوزه مورد مطالعه و مشارکت‌کنندگان تایید گردید. جهت بررسی پایایی پژوهش آلفای کرونباخ محاسبه شد. در روش کیو انتظار می‌رود که مرتب‌سازی بسته به تعداد عبارات و نوع مطالعه با نمونه قبلی آن متفاوت باشد. از همین رو برخی اندیشمندان پایایی نتایج این روش را بالا و حداقل ۸۵ درصد تعیین کرده‌اند (*Khoshgooyanfard, 2077*: 63). میزان آلفای کرونباخ پژوهش جاری برابر با $90/8$ درصد بیانگر قابلیت اعتماد بالای عبارات نمونه کیو و نتایج تحقیق است.

Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items
.908	21

شکل شماره ۱: محاسبه آلفای کرونباخ پژوهش

تجزیه و تحلیل داده‌ها

اولین مرحله از بررسی داده‌ها برای استخراج گونه‌های ذهنی از طریق تحلیل عاملی و تشکیل ماتریس همبستگی است که به دنبال شناخت شباهت‌ها و تفاوت‌های مشارکت‌کنندگان و جدول کیو آن‌هاست (*Danaeifard, Hosseini, & Shykhha, 2013*: 87). در تحلیل ابتدا

بارزترین عامل شناسایی و استخراج شده و محاسبات بعدی بر پایه آن انجام صورت می‌گیرد (Danaeifard et al., 2013: 97)؛ این همان چرخش عاملی است که پس از تعیین بارزترین عامل انجام می‌شود. با انجام این محاسبه، تعداد عامل‌ها مشخص می‌گردد. مقدار همه‌داشت نیز برای متغیرها محاسبه گردید تا یکی از آن‌ها (F) که مقدار همه‌داشت کمتر از ۰,۵ داشت از داده‌ها کنار گذاشته شده و مراحل فوق دوباره طی شود. علاوه بر این موارد، «بار عاملی^۱» نیز محاسبه شده است تا با تعیین هر متغیر ذیل عامل مخصوص به خود مشخص گردد که پنج نفر مشترکاً عامل اول، پنج تن دیگر از مشارکت‌کنندگان عامل دوم، چهار تن عامل سوم، چهار تن دیگر عامل چهارم و یکی از آن‌ها عامل پنجم را تشکیل می‌دهند. بر اساس جدول واریانس کل تبیین‌شده نیز تعداد ۵ عامل (ذهنیت) وجود دارد که به ترتیب دارای بیشترین فراگیری در میان متغیرها موجود هستند. جدول مقادیر همه‌داشت، بار عاملی و واریانس کل در زیر ارائه گردیده است.

Communalities		
	Initial	Extraction
A	1.000	.783
B	1.000	.631
C	1.000	.733
D	1.000	.556
E	1.000	.688
F	1.000	.401
G	1.000	.775
H	1.000	.704
I	1.000	.718
J	1.000	.665
K	1.000	.526
L	1.000	.567
M	1.000	.679
N	1.000	.551
O	1.000	.714
P	1.000	.583
Q	1.000	.785
R	1.000	.606
S	1.000	.805
T	1.000	.709
U	1.000	.845

شکل شماره ۲: جدول مقادیر همه‌داشت

^۱. Factor Loading / Factor Saturation

Component Matrix^a

	Component				
	1	2	3	4	5
A	.767	-.346	.149	.032	-.227
B	.654	-.369	-.005	-.124	.223
C	.337	.770	.180	-.057	-.011
D	.655	-.199	-.249	.223	-.038
E	.735	-.155	-.249	.132	.267
G	.317	.018	.633	-.227	.462
H	.608	-.518	.247	.070	-.010
I	.639	.091	-.350	-.285	.312
J	.676	.009	.042	-.445	-.100
K	.578	.231	-.266	-.202	.157
L	.640	-.189	.326	-.095	-.123
M	.740	-.254	-.145	.219	-.016
N	.643	-.171	-.018	-.044	-.335
O	.456	.470	.232	.334	.341
P	.301	.587	-.120	.397	-.026
Q	.497	.538	-.184	-.140	-.439
R	.609	-.100	.350	.181	-.265
S	.589	.510	.405	-.131	-.122
T	.656	.040	-.033	.498	.093
U	.760	.128	-.429	-.227	.061

Extraction Method: Principal Component Analysis.

شکل شماره ۳: جدول بار عاملی

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	7.410	37.052	37.052	7.410	37.052	37.052	4.533	22.666	22.666
2	2.517	12.583	49.636	2.517	12.583	49.636	3.342	16.712	39.378
3	1.536	7.682	57.318	1.536	7.682	57.318	2.567	12.833	52.212
4	1.161	5.804	63.121	1.161	5.804	63.121	1.807	9.033	61.244
5	1.053	5.266	68.387	1.053	5.266	68.387	1.429	7.143	68.387
6	.904	4.522	72.909						
7	.772	3.862	76.771						
8	.650	3.250	80.021						
9	.580	2.901	82.923						
10	.543	2.716	85.639						
11	.494	2.471	88.110						
12	.431	2.156	90.265						
13	.384	1.919	92.184						
14	.348	1.741	93.925						
15	.298	1.491	95.416						
16	.269	1.343	96.760						
17	.240	1.198	97.958						
18	.174	.871	98.829						
19	.159	.794	99.623						
20	.075	.377	100.000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

شکل شماره ۴: جدول واریانس کل تبیین شده

اکنون با محاسبه امتیاز عاملی و تشکیل ماتریس آن می‌توان به درجه اهمیت هر عبارت کیو در هر عامل (ذهنیت) که مانند یک فرد مستقل در نظر گرفته می‌شود، پی برد. برای تشکیل ماتریس امتیاز عاملی کفایت با توجه به نمره محاسبه‌شده برای هر عبارت، آن‌ها را از ۱ تا ۵۹ مرتب نموده و در جدول امتیاز عاملی قرار داد. با قرار دادن کارت مربوط به هر عبارت در خانه متناظر خود در جدول کیو نیز می‌توان برای هر عامل (ذهنیت) جدول کیو نیز تشکیل داد. این جدول و رتبه هر عبارت در ذهنیت هر عامل، در تفسیر آن ذهنیت مفید خواهد بود.

برای تفسیر عامل‌ها نمی‌توان به چند گزینه کیو که در موقعیت خاصی قرار گرفته‌اند اکتفا کرد. مثلاً، تفسیر عامل تنها بر اساس گزینه کیوهایی که در جایگاه بسیار موافق یا بسیار مخالف قرار گرفته‌اند با کل‌نگری روش کیو همخوانی نداشته و ناقص است (Danaeifard et al., 2013: 143). لذا برای تفسیر عامل‌ها باید به مقایسه درون‌عاملی نیز پرداخت. به طور مثال رتبه صفر در میانه رتبه‌بندی ظاهراً حاکی از خنثی بودن عبارات خود در ذهن عامل است. هرچند تعبیر درستی است می‌تواند برای تفسیر بهتر و بیان دیدگاه کلی عامل مفید باشد (Danaeifard et al., 2013: 144). به‌عنوان مثال زمانی که مشارکت‌کننده به‌صورت مشروط با یک گزاره موافقت و یا مخالفت می‌کند یا به دلیل آنکه نمی‌خواهد به‌صورت مطلق موضع‌گیری نماید، آن را در میانه جدول قرار می‌دهد. یادداشت پژوهشگر از جلسه مصاحبه این نقش را ایفا کرده و به تفسیر دقیق و جامع عامل‌ها کمک می‌کند. دانایی‌فرد و همکاران (۲۰۱۳) معتقدند که پس از بررسی برگه یادداشت تشکیل‌شده برای هر عامل باید تمامی گزینه کیوها بررسی شوند تا روایت و فرضیه پژوهشگر از هر عامل شکل بگیرد و گزینه‌های جدید به عنوان تکمیل برگه یادداشت عامل به گزینه‌های قبلی اضافه شود.

تفسیر عامل‌ها کاملاً توسط پژوهشگر و با تعیین مشخصات هر یک از جمله: امتیاز هر عبارت از دسته کیو در هر عامل یا همان «ماتریس امتیازهای عاملی»، جدول کیو نهایی متعلق به هر یک از آن‌ها یا همان «جدول آرایه عاملی» و «برگه یادداشت» مشتمل بر گزاره‌های متمایزکننده عامل‌ها از یکدیگر، صورت می‌گیرد. در میان مولفه‌های فوق برگه یادداشت با جداسازی عبارات کیو در ۴ دسته (دارای بیشترین اهمیت در ذهنیت، دارای کمترین اهمیت در ذهنیت، دارای اهمیت بیشتر نسبت به دیگر ذهنیت‌ها و دارای کمترین اهمیت نسبت به دیگر ذهنیت‌ها)، عبارات مهم و متمایزکننده ذهنیت‌ها از یکدیگر را احصا نموده و محتوای کافی برای تفسیر، تبیین و مقایسه عامل‌ها فراهم می‌آورد. برای تشکیل برگه یادداشت مراتب

۵+ و ۴+ عبارات دارای بیشترین اهمیت، رتبه‌های ۵- و ۴- عبارات دارای کمترین اهمیت در هر عامل در نظر گرفته شدند. دو دسته عبارت باقیمانده نیز با مقایسه رتبه هر عبارت در ۵ عامل تعیین گردیدند.

در پرتو به‌کارگیری اصول راهنما در تفسیر عامل‌ها که تنها به مواردی از آن اشاره و تعداد اندکی از آن قدری توضیح داده شد، توانستیم گونه‌های ذهنی پنج‌گانه را با مختصات ذیل تفسیر نماییم.

ذهنیت (عامل) اول - آزادی‌گرایان جهانی‌اندیش

ایشان معتقد به رقابت‌پذیری بازار آزاد و نقش آن در رشد بازیگران عرصه فضای مجازی هستند. در این نگاه وظیفه دولت برنامه‌ریزی در جهت تقویت بازار و ایجاد بستر برابر برای بازیگران داخلی و خارجی است. تنها دولت باید با تکیه بر الگوی خودتنظیمی به تنظیم این بازار آن هم در شرایطی که فعالیت ایشان به منافع عمومی آسیب وارد می‌نماید، پرداخته و هرگز نباید بازار را به سمت الگوها و ارزش‌های خاص خود سوق بدهد. ایشان با وجود اینکه بر نقش تنظیم‌گر دولت با تاکید بر خودتنظیمی بازیگران پافشاری می‌نمایند، در برخی موارد ورود متصدبانه دولت را نیز تجویز می‌کند. آزادی‌گرایان مخالف توسعه بازار به کمک حمایت مالی بوده و معتقدند تقویت سازوکار بازار این مهم را خود به خود ایجاد می‌نماید. این نگاه در ایشان آنقدر پررنگ است که معتقدند تنظیم بعد اقتصادی فضای مجازی بر هر بعد دیگری اولویت داشته و اگر این اتفاق رخ دهد، بسیاری از چالش‌های تنظیمی مرتفع می‌گردد. توجه این گروه به شاخص‌های بین‌المللی و تنظیم سیاست‌های داخلی با آن و تاکید بر همکاری با سازمان‌های متولی این شاخص‌ها جهانی‌اندیشی ایشان را نشان می‌دهد. همین موضوع باعث شده توسعه شبکه ملی اطلاعات برای ایشان ضرورت نداشته و ضابطه‌مند نمودن بازیگران خارجی و استفاده از روش‌های هوشمندانه برای عدم آسیب‌پذیری کشور بر فیلترینگ ترجیح داده شود.

آزادی‌گرایان جهانی‌اندیش در خصوص آزادی کاربران معتقد به مسئولیت محتوای منتشرشده در فضای مجازی پلتفرم‌ها، نافذیت خواست مردم بر ارزش‌ها و احکام دینی، عدم فیلترینگ تا جای ممکن و عدم جرم‌انگاری استفاده از فیلترشکن در صورت فیلترینگ و اولویت استفاده از روش‌های مخاطب‌محور در پالایش محتوا هستند. این میزان در آزادی‌بخشی اما در شرایط آسیب به امنیت ملی متوقف می‌گردد تا امکان استفاده از داده‌های ایشان با حکم قضائی وجود داشته باشد. هم‌چنین دسترسی برابر همه مردم به خدمات اینترنت اولویتی برای این

گروه ندارد اما اگر قانونی وضع شود مسئولین هم باید در اجرای آن با مردم برابر باشند؛ به عنوان مثال فیلترینگ.

ایشان تمایل دارند دستگاه‌های تنظیم‌گر استقلال نسبی از حاکمیت داشته باشند تا بتوانند ابعاد فنی را بر ابعاد سیاسی-اجتماعی غلبه داده و تاثیر نفوذ حاکمیت را کمتر کنند. استفاده از ابزارهای فناورانه و وضع قوانین پسینی برای ایشان دارای اهمیت بیشتری است.

ذهنیت (عامل) دوم - عقلانیت‌گرایان جامع‌اندیش (کل‌نگر)

ذهنیت دوم دولتی هم‌زمان تصدی‌گر، هدایت‌کننده، پشتیبان و تنظیم‌گر را پیشنهاد می‌دهد. برای ایشان بازیگران داخلی دارای اولویت به بازیگران خارجی هستند و دولت باید به رشد بازار حتی با حمایت‌های مالی کمک کند. از نگاه این گروه تنظیم‌گری محدود به رفع آسیب‌های فعالیت‌ها نبوده و بهتر است بازیگران را به سمت اصول و ارزش‌های دینی و ملی نیز سوق داد هرچند ایشان هم تنظیم بعد اقتصادی فضای مجازی را بر محتوا و کیفیت اولویت می‌دهند. ایشان هم‌چنین مخالف جدی خودتنظیمی و طرفدار الگوی مشارکتی هستند.

آزادی کاربران در این ذهنیت قدری متفاوت است. اعتقاد ایشان بر مسئولیت هم‌زمان کاربران و پلتفرم‌ها در خصوص محتوای انتشار یافته، الزام کاربران به عدم انتشار اطلاعات شخصی دیگران، مسئولیت جدی پلتفرم‌ها در ارائه داده‌های کاربران در شرایط امنیتی و حساسیت فعالیت مخرب کاربران در پلتفرم‌ها، برابری مردم و مسئولان دولتی در اجرای قوانین، لزوم ایجاد دسترسی برابر برای همه به خدمات اینترنت و نافرودت خواست مردم بر ارزش‌های دینی می‌باشد.

عقلانیت‌گرایان جامع‌اندیش بیشتر از آزادی‌گرایان جهانی‌اندیش با کمینه‌سازی همکاری‌های بین‌المللی مخالفند، استفاده از نمونه خارجی را در شرایط فقدان نمونه داخلی مجاز می‌دانند و ضمن قبول اولویت منضبط نمودن فعالیت بازیگران خارجی به جای فیلترینگ کمترین توجه به اقدامات هوشمند نگاه قبلی به جای فیلترینگ را دارند. از سوی دیگر اما در میان گروه‌ها بیشترین تاکید بر ضرورت شکل‌گیری شبکه ملی اطلاعات در راستای حفظ امنیت ملی و تولید محتوای متناسب بومی را دارند.

در میان ابزار تنظیم‌گری ابزارهای فناورانه و اقتصادی مطلوب‌ترین ابزار این گروه است. استفاده از ظرفیت قانون‌گذاری و نظارت پسینی و نیز ابزارهای اجتماعی برای تنظیم‌گری اینترنت بی‌اهمیت و ابزارهای اجتماعی برای این گروه مطرود است.

ذهنیت (عامل) سوم - بازارگرایان بازیگر اندیش

به اعتقاد ایشان تنظیم‌گری باید توسط دولت کوچک و غیرمتصدی و تنها در موارد شکست بازار و آسیب به منافع عمومی و تضعیف ارزش‌های اسلامی-ایرانی، باتکیه بر خودتنظیم‌گری و تنظیم‌گری شبکه‌ای به جای تنظیم‌گری دولت‌محور و به صورت مستقل از دخالت‌های حاکمیت کشور و در صورت نیاز باتکیه بر عاملیت گروه‌های تخصصی و نظارت بر ایشان انجام گردد. این گروه آن قدر به بازار اهمیت می‌دهد که قراردادن زیرساخت‌های اینترنت کشور در اختیار و ذیل مدیریت بخش خصوصی را نیز معمول می‌داند. ترکیب تنظیم‌گری توسط دولت کوچک و بازارگرایی ایشان منتج به تأکیدشان بر حمایت حداکثری از ایجاد و رشد بازیگران به‌وسیله سوبسید و... و عدم سخت‌گیری در صدور مجوز فعالیت‌ها شده است. ایشان اما تنظیم بعد اقتصادی را بر دیگر ابعاد اولویت نمی‌دهند.

از نظر ایشان کاربران مسئول انتشار محتوا و ملزم به حفظ اطلاعات شخصی دیگران هستند. پلتفرم‌ها نیز باید حتما در حفظ امانت داده‌های کاربران تلاش کنند. آزادی جدی کاربران در دسترسی به خدمات اینترنتی غیرایرانی، نافذیت خواست مردم بر احکام دینی و دسترسی برابر همه مردم به خدمات اینترنت از دیگر مشخصات ذهنیت سوم است.

ایشان ضمن مخالفت با کاهش همکاری‌های بین‌المللی به دنبال توسعه داخلی از منظر شاخص‌های جهانی هستند. لذا با توسعه شبکه ملی اطلاعات موافق نیستند. جالب اینجاست که ایشان با وجود اولویت منضبط‌سازی فعالیت بازیگران خارجی بر فیلترینگ آن‌ها، شدیداً موافق فیلترینگ در شرایط آسیب به امنیت ملی هستند.

با وجود تأکید بر تنظیم‌گری فعال و نفی تنظیم‌گری منفعل طبیعی است ایشان در میان ابزار تنظیم‌گری، قوانین پسینی را طرد نمایند. در مقابل ابزارهای اجتماعی مانند سواد رسانه‌ای بیشتر از همه ابزارهای دیگر مورد نظر ایشان است.

ذهنیت (عامل) چهارم - ملی‌گرایان جامع‌اندیش (کل‌نگر)

در این ذهنیت تنظیم‌گری توسط دولت غیرمتصدی اما نه به صورت فرمان-کنترل بلکه با تأکید بر تنظیم‌گری مشارکتی و خودتنظیمی و در صورت تضعیف منافع عامه و ارزش‌های دینی و ملی انجام می‌گیرد. سخت‌گیری به بخش خصوصی در ابتدای فعالیت نامطلوب انگاشته شده و دولت خود را موظف به حمایت بازیگران بخش خصوصی اما نه به‌وسیله سوبسید می‌داند. ایشان اما زیرساخت اصلی اینترنت را در اختیار بازار نمی‌گذارند.

ملی‌گرایان کاربران و پلتفرم‌ها را هم‌زمان مسئول محتوای منتشرشده می‌دانند. پلتفرم‌ها را تیز تنها با حکم قضائی موظف به ارائه اطلاعات کاربران به نهادهای حکومتی می‌دانند. نافذیت خواست مردم بر احکام دینی، عدم جرم‌انگاری استفاده ایشان از فیلترشکن‌ها و دسترسی همگانی به اینترنت از مشخصات ایشان است اما برابری مردم و مسئولین در اجرای قوانین در نگاه ایشان جایی ندارد. این گروه مخالف جدی تلاش برای انطباق با معیارها و شاخص‌های جهانی بوده و به توسعه شبکه ملی اطلاعات تأکید می‌ورزند. ایشان اساساً در خصوص فعالیت تهدیدزای بازیگران خارجی، فیلترینگ فراگیر و کمینه‌سازی همکاری با نهادهای بین‌المللی رویکرد میانه‌ای داشته و نسبت به دیگر نگاه‌ها ملی‌گراتر هستند. هرچند این گروه تأکید جدی بر مزیت‌بخشی به مصرف‌ترافیک داخلی دارند اما جز در صورت آسیب اخلاقی و اعتقادی بازیگران خارجی، طرفدار دسترسی آزاد مردم به خدمات غیرداخلی هستند که سطح ملی‌گرایی ایشان را مشخص‌تر کرده است.

ابزارهای اجتماعی مانند افزایش سواد رسانه‌ای و به تبع روش‌های مخاطب‌محور در تنظیم‌گری اینترنت برای این گروه اهمیت بالاتری داشته و ابزارهای فناورانه در رتبه بعدی اهمیت و کارایی قرار دارند.

ذهنیت پنجم (عامل) - دولت‌گرایان بازاندیش

دولت‌گرایان بازاندیش مطلوب می‌دانند تنظیم‌گری اینترنت به‌صورت متمرکز در یک نهاد واحد و یکپارچه و مستقل از حاکمیت کشور اما نه توسط پیمانکار تخصصی و نیز مبتنی بر رویکرد فرمان-کنترل و نه خودتنظیمی یا تنظیم‌گری مشارکتی انجام شود. تنظیم‌گری باید در خدمت توسعه زیرساخت‌های اینترنت برای بهبود کیفیت و سرعت خدمات و نیز رشد اقتصاد دیجیتال و صیانت از منافع عامه و ارزش‌ها باشد. این یعنی تنظیم‌گری از نگاه دولت‌گرایان نیز به معنای هدایت بخش خصوصی به سمت اهداف و ارزش‌های خاص نیست. دولت‌گرایی مشهود این ذهنیت به این ختم نشده و آنان زیرساخت‌های اصلی اینترنت در کشور را الزاماً تحت مدیریت دولت قرار داده و در ابتدا نیز در تنظیم بخش خصوصی دقت به خرج داده و به بهانه رشد بازار از سخت‌گیری در ارائه مجوز دریغ نمی‌نماید. اینان با آزاد گذاشتن بازیگران بخش خصوصی موافق نیستند، دولت کوچک را نفی کرده و مسئولیتی برای آن در حمایت از بازار قائل نیستند.

توسعه شبکه ملی اطلاعات برای حفظ امنیت ملی برای این گروه مهم است. نفی جدی توجه به شاخص‌های جهانی، مخالفت با کمینه‌سازی همکاری‌های بین‌المللی و اولویت منضبط‌سازی بازیگران خارجی پیس از فیلترینگ از مشخصات ایشان است.

کاربران و پلتفرم‌ها هر دو مسئول انتشار محتوا هستند و جرم‌انگاری استفاده از فیلترشکن برای مردم را نادرست است. ایشان با آسیب‌زایی فعالیت کاربران برای امنیت ملی مخالفند و طرفدار دسترسی ایشان به خدمات اینترنتی خارجی، دسترسی آزاد به محتوا، نافذیت خواست مردم بر احکام و لزوم دسترسی همگانی به اینترنت هستند.

ابزارهای اقتصادی و قوانین پسینی ابزار متداول تنظیم‌گری ایشان است و ابزارهای اجتماعی نیز اهمیت جدی دارد.

همگرایی‌ها، واگرایی‌ها و تشتت‌های فکری

علاوه بر این، مقایسه و بررسی اطلاعات بدست آمده در خصوص ذهنیت (عامل)ها ما را به تحلیلی از همگرایی‌ها و واگرایی‌ها در ایشان راهنمایی می‌نماید. برای تشخیص عبارات متمایزکننده (و به تبع توافقی) ۵۹ خانه‌ی جدول را که همان رتبه‌گزاره‌ها هستند، به چارک‌هایی تقسیم کردیم. یعنی به چهار دسته تقسیم‌بندی کردیم. این چارک‌ها شامل رتبه‌های ۱-۱۵، ۱۶-۳۰، ۳۱-۴۵ و ۴۶-۵۹ می‌شدند. سپس بر اساس جدول آرایه عاملی هر گزاره را به ترتیب اینکه در چند چارک قرار گرفته است در دسته «متمایزکننده»، «نسبتاً متمایزکننده»، «نسبتاً توافق» یا «توافقی» قرار دادیم. دسته اول شامل گزاره‌های موجود در چهار چارک، دسته دوم شامل گزاره‌های موجود در سه چارک، دسته سوم شامل گزاره‌های موجود در دو چارک متفاوت هستند و نیز دسته چهارم (توافقی) شامل گزاره‌های موجود در فقط و فقط یک چارک است. احصا عبارات متمایزکننده نقاط واگرایی مطلق ذهنیت‌ها و عبارات توافق نقاط همگرایی ذهنیت‌ها را نشان می‌دهند. همچنین عبارات نسبی (نسبتاً توافقی و نسبتاً متمایزکننده) در ترکیب اظهارات شفاهی مشارکت‌کنندگان می‌توانند نقاط تشتت و پراکندگی آراء ایشان را نمایش بدهند. جدول زیر نمایش‌دهنده‌ی تعداد عبارات هر گروه می‌باشد. در عین ناباوری هیچ موضع توافقی میان عامل‌ها وجود ندارد. سهم عبارات متمایزکننده نیز قابل توجه می‌باشد.

جدول شماره ۲: دسته‌بندی عبارات کیو

دسته‌بندی	متمایزکننده	نسبتاً متمایزکننده	نسبتاً توافقی	توافق
تعداد عبارت	۱۵	۳۰	۱۴	۰

با تکیه بر عبارات متمایزکننده می‌توان پی برد بازیگران ایرانی این عرصه در خصوص مزیت‌بخشی به مصرف ترافیک داخلی، جهت‌دهی حداکثری دولت به بخش خصوصی، سطح تعاملات بین‌المللی و کمینه‌سازی همکاری با نهادهای بین‌المللی موضوعیت عدم تضعیف فرهنگی اسلامی-ایرانی، لزوم تقویت ارزش‌های عمومی از سوی بخش خصوصی، نیز دوگانه رویکرد فعال-انفعالی در تنظیم‌گری یعنی سخت‌گیری از ابتدای ورود بازیگران (فعال) و یا ایجاد فضای باز اولیه و تنظیم‌گری اقتضایی (انفعالی)، اندازه دولت و نقش تصدی‌گر آن، رویکردهای جدید تنظیم‌گری همچون رویکرد مشارکتی، خودتنظیمی و... و نیز شبکه ملی اطلاعات با محوریت محدوده تنظیم محتوای فضای مجازی، اختلافات فکری زیادی دارند که نیازمند بحث، پژوهش، بررسی و اقدام است.

اما با توجه به عبارات نسبتاً توافقی می‌توان متوجه اجماع نسبی گونه‌ها بر برخی عبارات (مواضع) مانند لزوم بازبینی قوانین قبلی و وضع قوانین جدید کارآمدتر از قوانین گذشته، توسعه زیرساخت اینترنت در سراسر کشور جهت دسترسی عمومی به خدمات آن، لزوم اولویت‌دهی به بازیگران داخلی در مقایسه با نمونه‌ها و رقبای خارجی، گسترش نقش ابزارهای فناورانه در تنظیم‌گری، لزوم فاصله‌گیری از رویکرد فرمان-کنترل در تنظیم‌گری، لزوم عدم تصدی‌گری دولت و نیز اهمیت جدی به حفظ حریم خصوصی کاربران شد. این مواضع نقاط مستعد برای ایجاد اجماع و تصویب خطمشی‌های تنظیمی هستند.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش تبیین منحصربه‌فردی از ذهنیت بازیگران حوزه فضای مجازی در ایران را نمایش می‌دهد که در هیچ پژوهش دیگری مانند آن قابل مشاهده نیست. نتایج پژوهش جاری شامل بر ابعاد گوناگون پیرامون چیستی، چرایی و چگونگی تنظیم‌گری فضای مجازی می‌باشد درحالیکه دیگر پژوهش‌ها از جمله پژوهش ساعی (۲۰۱۴) بر ابعاد خاص همچون فرهنگی و اجتماعی خطمشی فضای مجازی تمرکز نموده است. با عنایت به بقیه پژوهش‌هایی که پیش از این پژوهش صورت گرفته است، می‌توان نتایج پژوهش را بدیع و جامع‌ترین پژوهش در احصا رویکردها و ذهنیت‌های این عرصه برشمرد.

مبتنی بر یافته‌های پژوهش بازیگران عرصه خطمشی فضای مجازی ایران در ۵ گروه فکری قرار دارند: آزادی‌گرایان جهانی‌اندیش، عقلانیت‌گرایان جهانی‌اندیش، بازارگرایان بازیگر اندیش، ملی‌گرایان جامع‌اندیش و نهایتاً دولت‌گرایان بازاندیش. این بازیگران دارای شباهت‌ها و البته

اختلاف نظرهای بیشتر از شباهت‌ها می‌باشند. موضوعاتی از تنظیم‌گری فضای مجازی مانند لزوم وضع قوانین جدید و بازبینی و کارآمدسازی قوانین تنظیمی فعلی با مشارکت گسترده بازیگران، لزوم اولویت‌دهی به بازیگران داخلی در مقایسه با نمونه‌ها و رقبای خارجی و تقویت، تصویب و اجرای خط‌مشی‌های حمایتی، لزوم گسترش ابزارهای فناورانه و تلاش برای روزرسانی و تقویت ابزارهای فناورانه در تنظیم اینترنت و حرکت به سمت الگوها و رویکردهای جدید تنظیم‌گری و فاصله گرفتن از الگوی سنتی فرمان-کنترل، همه از نقاط توافق و اجماع بازیگران ایرانی تنظیم‌گری فضای مجازی است. موضوعات مناقشه‌برانگیز مانند شبکه ملی اطلاعات، اندازه دولت، اصل تصدی‌گری دولت و میزان مطلوب آن، دوگانه رویکرد فعال و انفعالی و... محل اختلاف ایشان محسوب می‌گردد. این موضوعات مستعد و نیازمند تدوین طرح‌های تحلیل خط‌مشی و پژوهش با هدف تعامل‌پذیری و اجماع‌سازی و ایجاد امکان تصویب خط‌مشی‌های دارای مطلوبیت نسبی می‌باشند. لازم است بازیگران مختلف به این موضوعات دقت نموده و ضمن توجه به اختلافات ریشه‌ای به دنبال طراحی سازوکارهایی در جهت بازبینی و نزدیک‌تر نمودن آراء بازیگران در این موضوعات باشند. این امر مهم می‌تواند با مشارکت تحلیل‌گران خط‌مشی به خوبی انجام گردد.

همچنین پیشنهاد می‌گردد با تکیه بر نتایج پژوهش جاری، ذهنیت‌ها و گروه‌های فعال در خصوص لایه‌ای خاص یا مسئله‌ای مشخص در فضای مجازی ایران کشف و شفاف گردد. این تلاش موجب شفاف شدن تاثیر هر نوع نگاه در خصوص موضوعی خاص در فضای مجازی و کمک به تدوین طرح‌های تحلیل خط‌مشی کارآمد با هدف کمک به تدوین و اجرای خط‌مشی‌های کارآمد در تحقق حقوق عامه می‌گردد.

حمایت و قدردانی

این مقاله مستخرج از پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد در دانشکده معارف اسلامی و مدیریت دانشگاه امام صادق (ع) می‌باشد.

منابع فارسی

- اکرمی، خدیجه؛ غفاری، هدی؛ رستمی، ولی. (۱۴۰۲). اصول بنیادین مقررات گذاری اینترنت. پژوهش‌های نوین حقوق اداری، ۱۶(۵)، ۸-۱۱۰.
- اندیشکده مطالعات حاکمیت و سیاست‌گذاری شریف. (۱۴۰۰). درآمدی بر دولت تنظیم‌گر. تهران: کتاب راهبرد.

- آقامحمدی، اکرم؛ محسنیان، سیدعلی. (۱۴۰۱). بازطراحی جایگاه نهاد تنظیم گر تبلیغات بازرگانی در ایران. مرکز پژوهش‌های مجلس.
- جمشیدی بروجردی، علیرضا؛ امامی، سید مجتبی؛ بنی‌اسد، رضا. (۱۳۹۷). طراحی چهارچوب مفهومی خطمشی‌های تنظیمی در حوزه محتوای فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران. *سیاست‌گذاری عمومی*، ۱(۱)۴، ۹۹-۱۲۵.
- حاجی ملامیرزایی، حامد؛ خنیفر، حسین؛ الوانی، سید مهدی؛ میری، سید مهدی. (۱۳۹۳). ارائه چارچوبی برای نظام و محدوده خطمشی‌گذاری، تصمیم‌گیری و عمل در فضای مجازی. *راهبرد اجتماعی فرهنگی*، ۱(۱)۳، ۳۳-۶۱.
- حسینی، حسین. (۱۴۰۳). حکمرانی و تنظیم‌گری پلتفرم‌های ویدئویی در ایران: از منازعه بر سر نهاد متولی تا تعدیل محتوا. *حقوق فناوری‌های نوین*، ۱(۱۰)۵، ۳۳-۴۸.
- حسینی، سید یعقوب؛ بهجتی اردکانی، بابک؛ رحمانی، سحر. (۱۳۹۰). شناسایی ذهنیت افراد نسبت به سیاست‌های خصوصی‌سازی در ایران. *کاوش‌های مدیریت بازرگانی*، ۳(۶)، ۵۱-۷۴.
- خالصی، پروین؛ بابایی طلائی، محمدباقر؛ مظاهری، محمدمهدی. (۱۳۹۸). چالش‌ها، فرصت‌ها و اثرات سیاسی فضای مجازی در نظام جمهوری اسلامی ایران. *پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، ۹(۴)، ۱۶۵-۱۸۸.
- خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۰). تشکیل و انتصاب اعضای شورای عالی فضای مجازی [حکم]. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری.
- خداوردی آرش؛ حسین، منتظر، مهدی؛ رضوی، محمد. (۱۴۰۱). آسیب‌شناسی حقوقی تنظیم‌گری دولت در حوزه رمز ارزها. *پژوهش‌های نوین حقوق اداری*، ۱۴(۵)، ۶۷-۸۸.
- خرمدل، مهدی؛ استوارسنگری، کوروش؛ علائی، حسین؛ ضرابی، حمید. (۱۴۰۱). چالش‌های مربوط به مرجع تنظیم‌گر و ناظر بر تولیدات صوت و تصویر فراگیر در فضای مجازی. *حقوق اداری*، ۳۰(۹)، ۳۱-۵۶.
- خوشگویان‌فرد، علیرضا. (۱۳۸۶). روش‌شناسی کیو. تهران: انتشارات مرکز تحقیقات سازمان صداوسیما.
- دانایی‌فرد، حسن؛ سید یعقوب حسینی؛ روزبه شیخ‌ها. (۱۳۹۲). روش‌شناسی کیو: شالوده‌های نظری و چارچوب انجام پژوهش. تهران: انتشارات صفار.
- رستمی، علی. (۱۴۰۰). مؤلفه‌های قانون‌گذاری در فضای مجازی با رویکرد ملی و فراملی. *فصلنامه مطالعات راهبردی فضای سایبر*، ۱(۱)، ۱۵۷-۱۷۸.
- رهایی، سعید؛ متاجی، محسن. (۱۴۰۱). تأملی بر مقررات‌گذاری خودتنظیمی در فضای سایبر. *فصلنامه مطالعات حقوق عمومی*، دانشگاه تهران، ۵۲(۴)، ۲۱۲۷-۲۱۴۸.
- زارعی، محمدحسین؛ مزینان، سعیده. (۱۴۰۳). تنظیم‌گری آزادی بیان در فضای مجازی (مطالعه تطبیقی در حقوق ایالات متحده آمریکا، اتحادیه اروپا و ایران). *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، ۲۷(۳)، ۶۱-۸۴.

- ساعی، محمدحسین. (۱۳۹۳). نقش فرهنگ و هویت در شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی در جامعه از دیدگاه فعالان فضای سایبری ایران [رساله دکتری منتشر نشده]. دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
- ساقی، مهدی؛ راجی، سیدمحمدهادی؛ رضائی صدرآبادی، محسن. (۱۴۰۳). الگوی تنظیمگری فضای مجازی با تمرکز بر رمزارزش‌ها؛ مطالعه تطبیقی شورای عالی فضای مجازی با شورای عالی امنیت فضای مجازی چین. *حقوق فناوری های نوین*، ۵(۱۰)، ۲۴۹-۲۶۷.
- سهیلی مقدم، سید مهدی. (۱۳۹۹). واکاوی حاکمیت دولت بر فضای مجازی؛ مطالعه موردی عربستان در مواجهه با معارضان. *مطالعات بیداری اسلامی*، ۱۷(۹)، ۳۰۹-۲۸۱.
- عطاردی، محمدرضا؛ زبینه، حسین. (۱۴۰۱). تبیین تغییر در خط‌مشی‌های فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر چارچوب ائتلاف مدافع (مورد مطالعه: خط‌مشی تعیین پهنای باند اینترنت ثابت). *مدیریت دولتی*، ۱۴(۲)، ۲۳۵-۲۵۶.
- غفاری، حمید. (۱۴۰۱). تحلیل سیاست‌گذاری اینترنت در ایران از منظر چندسطحی. *فصلنامه سیاست‌گذاری علم و فناوری*، ۹(۳)، ۶۴-۴۵.
- فیروزآبادی، سید ابوالحسن؛ احمدآبادی آزادی، جواد. (۱۳۹۹). تحلیل پیشینه حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران. *نشریه «دانش سیاسی»*، ۱۶(۲)، ۵۶۳-۵۹۸.
- فیروزآبادی، سید ابوالحسن؛ آزادی، جواد؛ زبینه، حسین؛ برقی، سیدامیررضا؛ حسینی، سید رسول. (۱۳۹۹). درآمدی بر حکمرانی فضای مجازی. تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- قاسم‌زاده عراقی، مرتضی؛ محسنیان، سیدعلی. (۱۴۰۲). بررسی ابعاد مسئله تنظیم‌گری خدمات رسانه ای صوت و تصویر فراگیر در فضای مجازی و ارائه پیش نویس قانونی. مرکز پژوهش‌های مجلس قاسمی، مجتبی؛ عبدالهی نیسیانی، مصطفی. (۱۴۰۰). تنظیم‌گری بهینه اقتصادی در حوزه‌ی سکویهای اینترنتی. *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، ۲۴(۹۴)، ۲۶۷-۲۹۴.
- کرمی، سعید. (۱۴۰۲). قانون‌گذاری برای اینفلوئنسرهای رسانه‌های اجتماعی با تأکید بر حوزه‌ی تبلیغات. *مطالعات بین‌رشته‌ای در رسانه و فرهنگ*، ۱۳(۲)، ۲۳۷-۲۵۵.
- کسائی نجفی، فاطمه؛ واحدیان، افسانه؛ یگانه، حسن. (۱۴۰۴). تحلیل راهبردهای کلان تنظیمگری اقتصاد دیجیتال در کشورهای منتخب و ارائه مؤلفه‌های کلان تنظیمگری برای ایران. *حقوق فناوری های نوین*، ۱۱(۱)، ۱۵۹-۱۸۱.
- مزیانیان، سعیده. (۱۴۰۰). رویکردی نوین در تنظیمگری فضای مجازی. حقوق قراردادها و فناوری‌های نوین، ۳(۲)، ۲۹۷-۳۱۹.
- مزیانیان، سعیده. (۱۴۰۲). تنظیم‌گری حریم خصوصی در فضای مجازی (مطالعه تطبیقی در حقوق ایالات متحده آمریکا، اتحادیه اروپا و ایران). *پژوهش‌های حقوق اقتصادی و تجاری*، ۱(۲)، ۲۰۷-۲۳۹.

نبی‌زاده، انسیه؛ احمدی، سید محمدصادق؛ شاهی، محمدشریف. (۱۴۰۳). چالش‌ها و راهکارهای حقوقی تنظیم‌گری صوت و تصویر فراگیر در ایران. [مقاله در دست انتشار]. *فصلنامه مطالعات حقوق عمومی*، دانشگاه تهران.

نوری زنوز، مهسا؛ اسماعیلی، فائزه؛ پاینده، عمادالدین. (۱۴۰۱). بررسی ابعاد مسئله اطلاعات، اخبار و محتوای خلاف واقع در فضای مجازی و ارائه پیش نویس قانونی. مرکز پژوهش‌های مجلس. هداوند، مهدی؛ جم، فرهاد. (۱۴۰۰). مفهوم دولت تنظیم‌گر: تحلیل تنظیم‌گری به مثابه ابزار حکمرانی. *راهبرد*، ۳۰(۹۹)، ۲۶۶-۲۲۷.

یاوری، اسدالله. (۱۳۹۳). درآمدی بر مفهوم تنظیم‌گری حقوقی. *مطالعات حقوق تطبیقی*، ۲(۵)، ۶۴۷-۶۲۹. یگانه، حسن؛ مرتضوی کهنگی، اعظم سادات؛ هادیزاده، آنیتا. (۱۴۰۲). شناسایی و تحلیل اقدامات کلان به منظور تحقق اهداف تنظیم‌گری در شبکه ملی اطلاعات کشور. *پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات*، ۳۹(۲)، ۳۹۵-۴۲۴.

References

- Aghamohammadi, A. Mohsenian, S.A. (2022). Redesign of the regulatory authority for advertising in Iran. *Majlis Research Center*. (In Persian)
- Akrami, K., Ghaffare, H., & Rostami, V. (2023). Basic Principles of internet regulation. *New Researches in Administrative Law*, 5(16), p. 89-110. (In Persian)
- Attarodi, M. R., & Zeibandeh, H. (2022). Explaining policy change in the fixed-internet bandwidth policy of the Islamic Republic of Iran based on the Advocacy Coalition Framework (ACF). *Public Administration Management*, 14(2), 235-256.
- Danaeifard, H., Hosseini, S.Y., & Shaykhha, R. (2013). *Q Methodology: The theoretical foundations and framework for conducting research*. Tehran, Saffar. (In Persian)
- DeNardis, L. (2014). *The global war for internet governance*. Yale University Press.
- Firouzabadi, A., & Azadi, J. (2020). *An Introduction to Cyber-Space Governance*. Tehran, Imam Sadiq University. (In Persian)
- Firouzabadi, S. A., & Azadi Ahmadabadi, J. (2020). Analysis of the history of cyberspace governance in Islamic Republic of Iran. *Political Knowledge Scientefic Journal*, 16(32), pp. 563-598. (In Persian)
- Ghaffari, H. (2022). Internet policy-making in Iran: A multi-level analysis. *Science and Technology Policy Quarterly*, 9(3), pp. 45-64. (In Persian).
- Ghasemi, M., & Abdollahy Nisyani, M. (2021). Optimal Economic Regulation of the Online Platforms. *Law Researches*, 24(94), pp. 267-294. (In Persian)

- Ghasemzadeh Eraghei, M., & Mohsenian, S. A. (2022). The examination of the dimensions of regulating audiovisual media services in cyberspace, along with the proposal of a legal draft. *Majlis Research Center*. (In Persian)
- Gorwa, R. (2019). What is platform governance?. *Information, Communication & Society*, 22(6), pp. 854–871.
- Hadavand, M., & Jam, F. (2021). The Concept of Regulatory State: An Analysis of Regulation as Instrument of Governance. *Journal of Strategy*, 30(99), pp. 227-266. (In Persian)
- Haji Mollamirzaei, H., Khanifar, H., Alvani, S.M., & Miri, S.M. (2014). A framework for policymaking, decision-making, and action in cyberspace. *Socio-Cultural Strategy*, 3(11), pp. 33-61. (In Persian)
- Hassani, H. (2024). The Governance and Regulation of Video Platforms in Iran: From the Conflict over the Regulatory Authority to Content Moderation (Case Study: Aparat). *New Technologies Law*, 5(10), pp. 33-48. (In Persian)
- Hodge, G., & Windholz, E. (2012). Conceptualising Social And Economic Regulation: Implications For Modern Regulators And Regulatory Activity. *Monash University Law Review*, 2(38), pp. 212-237.
- Hosseini, S. Y., Bahjati Ardakani, B., & Rahmani, S. (2012). Identification of The Mentality of Citizens Toward Privatization and the Article 44 of the Constitution Law. *Business Management Inquerise*, 3(6), pp. 51-74. (In Persian)
- Jamshidi Boroujerdi, A., Emami, S. M., & Baniasad, R. (2018). Conceptual framework for regulatory policies in the realm of digital content in the Islamic Republic of Iran. *Public Policy Making of Tehran University*, 1(4), pp. 96-122. (In Persian)
- Jenkins-Smith, H. C., & Weible, C. M. (Eds.). (2025). *The Advocacy Coalition Framework*. Palgrave Macmillan
- Karami, S. (2023). Legislation for social media influencers with an emphasis on advertising. *Interdisciplinary studies in media and culture*, 13(26), pp. 237-255. (In Persian).
- Kasaei Najafi, F., Vahidian, A., & Yeganeh, H. (2025). Analysis of macro-level regulatory strategies in the digital economy of selected countries and proposing macro-regulatory components for Iran. *New Legal Studies on Emerging Technologies*, 6(11), pp. 159–181.
- Khalesi, P., Babaei, M., & Mazaheri, M. (2019). Challenges, opportunities, and political effects of the virtual space in the Islamic Republic of Iran. *Islamic World Scientific Researches*, 9(4), pp. 165-188. (In Persian)
- Khamenei, S.A. (2012). Formation and Appointment of Members of the Supreme Council of Cyberspace [Decree]. *Information Portal of the Office of the Supreme Leader*.

- Khodaverdi Arash, H., Razavi, M., & Montazer, M. (2022). The legal pathology of government regulation in the field of cryptocurrencies. *New Technologies Law*, 5(14), pp. 67-88. (In Persian)
- Khoramdel, M., Ostovarsangi, K., Alaei, H., & Zarabi, H. (2022). Challenges related to the reference regulator and supervisor of pervasive audio and video productions in cyberspace. *Administrative Law*, 9(30), pp. 31-56. (In Persian)
- Khoshgooyanfar, A. (2007). *Q Methodology*. Tehran, The Publications of the Research Center of the Islamic Republic of Iran Broadcasting. (In Persian)
- Levi-Faur, D. (2011). Regulation and regulatory governance. In Levi-Faur, *Handbook on the Politics of* (pp. 3-21). Northampton: Edward Elgar.
- Nouri Zanouz, M., Esmaeili, F., Payandeh, E. (2021). *The examination of the dimensions of misinformation, news, and false content in cyberspace*. Majlis Research Center. (In Persian)
- Mazinanian, S. (2021). A New Approach to Cyber-Space Regulation. *New Technologies Law*, 2(3), pp. 297-319. (In Persian)
- Mazinanian, S. (2023). Regulation of Privacy in Cyberspace: A Comparative Study in the Laws of the United States of America, the European Union and Iran. *Research in economic and commercial law*, 1(2), pp. 207-239. (In Persian)
- Nabizadeh, E., Ahmadi, S. M., Shahi, M. (2023). Legal issues regulating voice and video recordings in Iran. [Article in press]. *Public Law Researches of Tehran University*. (In Persian)
- Rahaei, S., Metaji, M. (2022). Self-regulation of the Cyberspace. *Public Law Studies of Tehran University*, 52(4), pp. 2127-2148. (In Persian)
- Rostami, A. (2022). Components of legislation in cyberspace with national and international approach. *Strategic Studies of Cyber-Space*, 1(1), pp. 157-178. (In Persian)
- Saei, M. (2014). *the role of culture and identity in the formation of social networks within Iranian society from the perspective of cyber activists [PhD thesis]*. Islamic Azad University, Science and Research Branch. (In Persian)
- Saghei, M., RAji, S. M., R, M. (2024). The Regulatory Model of Cyberspace with a Focus on Cryptocurrencies; A ComparativeS of Iran's Cyberspace Supreme Council with China's Cyberspace Security Supreme Council. *New Technologies Law*, 5(10), pp. 249-267. (In Persian)
- Scott, C. (2001). Analysing Regulatory Space: Fragmented Resources and Institutional Design. *Public Law*, 283-305.
- Sharif Policy & State Research Institute. (2021). *An Introduction to Regulator Government*. Tehran, Strategy Book. (In Persian)

- Soheilimoghaddam, S. M. (2020). Examining government sovereignty in cyberspace; A case study of Saudi Arabia in the face of opposition. *Islamic Awakening Studies*, 9(17), pp. 281-309. (In Persian)
- Thissen, W. A. H., & Walker, W. E. (Eds.). (2013). *Public Policy Analysis: New Developments*. Springer.
- Woll, C. (2007). Regulation. In M. Bevir, *Encyclopedia of Governance* (pp. 813-816). California: SAGE.
- Yavari, A. (2015). An introduction to concept of legal regulation. *Comparative Law*, 5(2), pp.629-647. (In Persian)
- Yeganeh, H., Mortazavi Kohnegi, A. S., Hadizadeh, A. (2024). Identification and Analysis of Macro Actions to Achieve Regulatory Goals in the Country's National Information Network. *Information Processing and Management*, 39(116), pp. 395-424. (In Persian)
- Zareei, M., Mazinianian, S. (2024). Regulation of freedom of expression in cyberspace (A Comparative Study on the Laws of the United States of America -the European Union and Islamic Republic Of Iran). *Law Researches*, 27(107), pp. 61-84. (In Persian)